

UOT: 792.03

<https://doi.org/10.59849/2409-4838.2025.4.12>

MÜSTƏQİLLİYİN İLK İLLƏRİNDƏ XARİCİ DRAMATURGİYANIN AZƏRBAYCAN TEATRINDA YERİ (1991-2000-Cİ İLLƏR)

Əlləz Səlimxan oğlu Əhmədov

AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
ellez.ehmedov89@gmail.com

Məqalədə 1991-2000-ci illər aralığında Azərbaycan teatrının repertuarında yer alan xarici dramaturgiyadan söhbət açılır. Qeyd olunur ki, əcnəbi müəlliflərin əsərlərinin, xüsusən də bəzi pyeslərin ilk dəfə olaraq repertuara daxil edilməsi müstəqilliyin ilk illərində sənət ocaqlarının yaradıcılıq axtarışlarından və dünya teatr prosesinə inteqrasiya cəhətlərindən xəbər verir. Məqalədə həmçinin, teatrların repertuarına daxil edilən xarici dramaturgiya nümunələri müqayisəli təhlilə çəkilir ki, bu da onların milli teatrda yerini müəyyən etməyə yardımçı olur.

Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrında 1991-2000-ci illər aralığında nümayiş etdirilən xarici dramaturgiya nümunələrinə “Müəmmalı bir qətlin üç versiyası” (R.Akutaqava), “Şadlıq sorağında” (V.Rozov), “Qarağacları altında ehtiraslar” (Y.O’Nil), “Kral Lir” (V.Şekspir), “Şah Edip, yaxud alın yazısı” (Sofokl) və s. tamaşaları misal göstərmək olar.

Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrının repertuarında isə “Əlibaba və Qırx Quldur” və “Ələddinin Sehrli Çırağı” xarici dramaturgiya nümunəsi teatrsevərlərə təqdim edilmişdir.

Müstəqillik illərində yeni yaranan teatrlar da repertuarını əcnəbi dramaturgiya nümunələri ilə zənginləşdirdi. Belə ki, Dövlət Gənclər Teatrı repertuarında “Qodo həsrətində” (S.Bekket), “Mühacirlər” (S.Mrojek), “Hamlet” (V.Şekspir), “Neron oynayır və ya İblisin komediyaları” (M.Xubai) və s. kimi xarici dramaturgiya nümunələrinə geniş yer ayırdı. Bakı Kamera Teatrı isə “Otello” (V.Şekspir), “Skapenin kəkləri” (J.B.Molyer), “IV Kin” (Q.Qorin) və s. kimi əsərləri repertuarında nümayiş etdirdi. Bakı Bələdiyyə Teatrında uğurla təcəssüm etdirilən əcnəbi dramaturgiya nümunələrinə gəlin: “Medeya” (J.Anuyun), “Tənha qadınlar” (Ə.Nesin) və s. tamaşaları misal göstərmək olar.

Açar sözlər: *Teatr, xarici dramaturgiya, pyes, rejissor, aktyor, tamaşa*

GİRİŞ

Müstəqilliyin ilk 10 ili ərzində sənət ocaqlarımız qismən də olsa, dünya teatr prosesinə inteqrasiyaya cəhdlər etdi. Sovetlər dönmində ideoloji basqıya məruz qalan teatrlar üçün geniş imkanlar yarandı. Truppalar yerli dramaturqlarla yanaşı, bir sıra əcnəbi müəlliflərin əsərlərini də ilk dəfə olaraq repertuarlarına daxil etdi.

Dövlət Gənclər Teatrı ilk dəfə olaraq dünya şöhrətli dramaturq U.Şekspirin “Yay gecəsində yuxu”, habelə absurd teatrının yaradıcılarından biri olan S.Bekketin “Qodo həsrətində” pyeslərini sənətsevərlərə təqdim etmişdir. Tamaşaçılar ilk dəfə olaraq R.Toma, P.Merime, O.Uayld kimi dramaturqların yaradıcılığı ilə tanış oldular.

Bakı Bələdiyyə Teatrı ilk dəfə öz pərdələrini xarici dramaturgiya nümunəsi ilə açdı. Kollektiv Jan Anuyunun “Medeya” (26.12.1992; rej: A.Pənahova) əsərini səhnələşdirdi. Müstəqillik illərində, Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı ilk dəfə Sofoklun “Şah Edip, yaxud alın yazısı” (3.04.1999; rej: B.Osmanov) faciəsini səhnəyə qoydu. Görkəmli dramaturq U.Şekspirin “Kral Lir” (7.05.1996; rej: B.Osmanov) pyesini orijinaldan tərcümə edərək səhnələşdirdi.

Müstəqilliyin ilk 10 ili ərzində teatrların repertuarında müxtəlif səpkili əsərlər yer aldı. “Müəmmalı bir qətlin üç versiyası”, “Dişi canavar” “Qarağaclar altında ehtiraslar”, “Məhəbbət və azadlıq”, “Şah Edip, yaxud alın yazısı”, “Kral Lir” (ADAMDT); “Ümid”, “Sentimental vals”, Ə.Firdovsinin “Şahnamə” (Yuğ Teatrı); “Dodaqdan qəlbə”, “Karmen”, “Mühacirlər” (DGT); “Skapenin kələkləri”, “Otello”, “IV Kin” (BKT); “Medeya”, “Tənha qadınlar”, “Ağ və qara” (BBT) və s. tamaşaları misal göstərə bilərik.

Akademik Milli Dram Teatrının I Eksperimental Tamaşalar Festivalı üçün hazırlanan “Müəmmalı bir qətlin üç versiyası” (04.06.1995) tamaşası maraqla qarşılandı. Tamaşa teatrsevərlərə festivalın sonuncu günü təqdim edildi. Rünoske Akutaqavanın “Cəngəllikdə” hekayəsi əsasında səhnələşdirilən tamaşanın quruluşu rejissor Mehriban Ələkbərzadəyə, səhnə tərtibatı Elxan Haqverdiyevə, musiqi tərtibatı İsmayıl Dadaşova, tərcüməsi Elmira Əliyevaya məxsus idi. Hekayədə detektiv hadisələrin baş verməsinə baxmayaraq, pyesdə daha çox fəlsəfi üslub üstünlük təşkil etmişdi.

Yuğ Teatrının “Ümid” (16.03.1993; rej: B.Xanızadə) adlı monotamaşası da teatrın uğurlu əsərlərindən oldu. Tamaşanın quruluşçu rejissoru B.Xanızadə, quruluşçu rəssamı Rəşid Şerif idi. Monotamaşanın uğurlu səhnə həlli B.Xanızadəyə öz tələbələrindən ibarət “Dəli yığıncığı” (1994) pantomima teatr studiyasını yaratmağa təkan verdi. “Ümid” monotamaşasında aktyor Hacıbaba Məmmədovun parlaq ifası maraqla qarşılandı. İrland dramaturqu S.Bekketin “Bir aktyor üçün him-cim oyunu” əsəri əsasında hazırlanan tamaşa Azərbaycan teatrı üçün ciddi yaradıcılıq uğuru kimi qiymətləndirildi: “Bu tamaşa postmodernizmdən uzaq olsa da peşəkarcasına nümayiş etdirirdi ki, Azərbaycan teatr mədəniyyəti, hətta əsərlərinin səhnədə qoyuluşu çətinlik törətsə belə, absurd dramaturgiyasının korifeylərindən birinin pyeslərinin, təfəkkürünün assimilyasiyasına hazırdır. 1993-cü ilədək hələ Bekket dramaturgiyasına heç kəs müraciət etməmişdi. “Ümid” Azərbaycan teatr mədəniyyətində ilk pantomima oyunu, ilk sözsüz tamaşa kimi yeni sənət tendensiyasını müjdələyirdi” [8, s. 217].

Teatrşünas Ədalət Vəliyevin “Əqidə, Ruh və Teatr” adlı monoqrafiyasından gətirdiyimiz sitatda tamaşanın Azərbaycan mədəniyyəti kontekstində ciddi yaradıcılıq hadisəsinə çevrilməsi məqamı ilə razılışsaq da, 1993-cü ilə qədər Bekket dramaturgiyasına heç kəsin müraciət etməməsi fikri yanlışdır. Belə ki, yeni yaranan sənət ocaqlarından Dövlət Gənclər Teatrı, hələ 1989-cu ildə dramaturqun “Qodo həsrətində” pyesini sənətsevərlərə təqdim etmişdi. Bu mənada, professor Aydın Talıbzadənin “Azərbaycan teatr antologiyası”nda yer alan “Azərbaycanda Pantomim qardaşlığı” adlı məqaləsindəki fikri daha dəqiqdir: “Azərbaycan teatr mədəniyyətində ilk pantomim oyunu, ilk sözsüz tamaşa, faktiki olaraq, B.Xanızadənin 1993-cü ildə “Yuğ” teatrında Samuil Bekketin əsərinin mətni əsasında “Ümid” lal-oyunundan başlayır. Bu tamaşa Azərbaycan teatr mədəniyyəti tarixində yeni sənət tendensiyasını müjdələyirdi” [7, c. 2, s. 515], Gətirdiyimiz bu sitatda teatrşünas haqlı olaraq, S.Bekket yaradıcılığına ilk dəfə toxunulmaqdan deyil, “ilk pantomim oyunu, ilk sözsüz tamaşa”dan bəhs edir. Yuğ Teatrı bu əsəri “Ümid-2” (16.04.1996) adı ilə yenidən səhnələşdirdi. Tamaşanın bu dəfəki quruluşçu rejissoru Vaqif İbrahimov idi. Fərqli quruluşda təcəssüm tapan əsər, teatrın uğurlu tamaşalarından birinə çevrildi.

Akademik Milli Dram Teatrı gənc nəslin görüşünə Viktor Rozovun “Şadlıq sorağında” (26.04.1998) komediyası ilə gəldi. Məktəblilər üçün nəzərdə tutulmuş tamaşanın quruluşu rejissor Əsgər Əsgərova, səhnə tərtibatı Kamal Şixəliyevə, musiqisi Cavanşir Quliyevə məxsus idi. Əsəri dilimizə Əsgər Əsgərov və Vidadi Həsənov tərcümə etmişdi. Xalq artisti Həsən Turabovun kursunun hazırladığı tamaşa uğurlu alınmamışdı.

Gənc Tamaşaçılar Teatrında nümayiş etdirilən “Əlibaba və Qırx Quldur” (24.03.1999) və “Ələddinin Sehrli Çırağı” (25.06.2000) tamaşaları da azyaşlı tamaşaçılar üçün nəzərdə tutulmuşdu. “Əlibaba və Qırx Quldur” tamaşasının rejissoru L.Kərimov, səhnə tərtibatçısı E.Babayev, musiqi tərtibatçısı F.Dünyamalıyevə idi. Tamaşa uzun illər ərzində teatrın repertuarında yer almışdır.

Truppanın repertuarına daxil edilən digər tərcümə əsəri “Ələddinin sehirli çırağı” tamaşası idi. Ərəb xalq nağıllarının motivləri əsasında hazırlanan tamaşanın quruluşu və musiqi tərtibatı Nicat Kazımova, səhnə tərtibatı Mustafa Mustafayevə məxsus idi. “Ələddinin sehirli çırağı” tamaşasına da uşaqlar maraqla baxırdı. Hər iki nağıl-tamaşa gənc nəslin formalaşmasında tərbiyəvi əhəmiyyətə malik idi. Kollektivin ərsəyə gətirdiyi tamaşalar xarici dramaturgiya nümunələri olsa da, müəlliflər baş verən hadisələri aktuallaşdırmağa bilmişdi. Vurgulamaq lazımdır ki, Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrı müstəqilliyimizin ilk 10 ili ərzində repertuarında tərcümə əsərlərinə az yer ayırmış, əvəzində yerli dramaturgiya nümunələrinə daha çox üstünlük vermişdir.

Dövlət Gənclər Teatrının repertuarı isə həm milli, həm də xarici dramaturgiya nümunələrinin vəhdətindən təşkil olunmuşdu. Absurd teatrının yaradıcılarından biri Samuel Bekket yaradıcılığına Azərbaycanda ilk dəfə Gənclər Teatrının müraciət etməsi də təsadüfi deyildi. Teatr hələ 1989-cu ildə dramaturqun ictimai-fəlsəfi mövzulu “Qodo həsrətində” pyesini səhnəyə qoymuşdu. Tamaşanın quruluşunu rejissor Əliyər Əliyev vermişdi. Yeni yaranan teatrın S.Bekket yaradıcılığına müraciət etməsi, truppanın repertuar siyasətinə necə ciddi yanaşmasında xəbər verirdi.

Truppa 1994-cü ildə “Avtobus” (S.Mrojek) tamaşasını sənətsevərlərə təqdim etdi. Tamaşanı rejissor Nəsir Sadıqzadə hazırlamışdı. Kollektivin uğurla təcəssüm etdirdiyi xarici dramaturgiya nümunələri içərisində “Mühacirlər” tamaşasını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Əsərin səhnə həllini H.Ataqişiyev vermişdi. Truppa polyak yazıçı Slavomir Mrojekin “Mühacirlər” pyesini Eksperimental tamaşalar festivalında müvəffəqiyyətlə nümayiş etdirmişdi.

Jan Anuyun “Medeya” əsərinə dünya teatrlarında olduğu kimi, yerli sənət ocaqlarında da həmişə maraqla göstərilmiş, müxtəlif teatrlarda səhnəyə qoyulmuşdur. Bakı Bələdiyyə Teatrı da öz pərdələrini 1992-ci il dekabrın 26-da ilk dəfə məhz bu əsərlə açdı. Teatrın yaradıcısı və baş rolun ifaçısı Amaliya Pənahova Medeya obrazını hələ ilk dəfə (31.05.1982) Akademik Milli Teatrın kiçik səhnəsində oynamışdı. Həmin tamaşaya rejissor M.Fərzəlibəyov quruluş vermişdi. Pyesin süjeti Medeyanın həyat yoldaşı Yazona olan dərin məhəbbətindən bəhs edir. Ərinin bu məhəbbətə qarşılıq etdiyi xəyanət isə sonda Medeyanın öz övladlarını faciəvi şəkildə öldürməsi ilə nəticələnir.

Bu tamaşaya da quruluşu rejissor M.Fərzəlibəyov verməli idi. Lakin rejissorun işləri çox olduğuna görə, pyesə Amaliya Pənahova quruluş verməli oldu. Tamaşanın rəssam işi Kamal Şıxəliyevə, musiqi tərtibatı isə Cahangir Əliyevə aid idi. Tamaşada Yazon (N.Mehdixanlı, K.Abdullayev) və Kreon (F.Hüseynov, M.Verdiyev, T.Hüseynov) obrazlarının ifaçıları müxtəlif səbəblərdən tez-tez dəyişirdi. A.Pənahova Medeya obrazının daxili təlatümlərini sənətsevərlərə uğurla çatdırmağa bildi. Tamaşa uzunmüddət teatrın repertuarında qaldı.

Bakı Bələdiyyə Teatrının səhnəyə qoyduğu daha bir tərcümə əsəri iranlı dramaturq Süleyman Rəşidinin “Mənim Ərdəbilim” pyesi (23.09.1994) oldu. Tamaşa İran İslam Respublikasının sifarişində hazırlanmışdı. Tamaşanın quruluşu A.Pənahovaya, səhnə tərtibatı T.Tahirova, musiqisi F.Sücaəddinova məxsus idi. A.Pənahova “Mənim Ərdəbilim” adlı musiqili komediyanın səhnə həllini müzikl janrında vermişdi. Pyesin əsas qayəsi vətənə bağlılıq və ana torpağın müqəddəsliyini tamaşaçılara çatdırmaq idi. Əsərdə yalançılıq, fırıldaqçılıq, dələduzluq kimi hallar pislənirdi.

Tamaşada məşğul olan aktyor ansamblı ifa etdikləri obrazların xarakterlərini dolğunluğu ilə teatrsevərlərə çatdırmağa bildirdi. Teatr “Mənim Ərdəbilim” tamaşasını cəbhə bölgələrində əsgərlərin qarşısında da nümayiş etdirdi.

Truppanın səhnələşdirdiyi maraqlı tamaşalardan biri də Əziz Nesinin “Tənha qadınlar” əsəri idi (1998). Məşhur türk dramaturqunun bu pyesi Azərbaycanda ilk dəfə Bakı Bələdiyyə Teatrının səhnəsində tamaşaya qoyuldu. Tamaşada truppanın qocaman sənətkarları rol almışdı. Sözügedən tamaşanın quruluşçu rejissoru Zirəddin Tağıyev olsa da, tamaşanın təhvil verilməsinə bir ay qalmış məşqləri A.Pənahova özü davam etdirdi. Dramaturji mətnində həyat yoldaşlarını itirmiş xanımların

tələlərindən, habelə şəhərdə peyda olmuş manyak “qaz yoxlayan”la həqiqi qaz ustasının səhv salındığı anlar, komik situasiyalar, qəhrəmanların başına gələn maraqlı əhvalatlar öz əksini tapmışdı.

Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində ilk dəfə tamaşaya qoyulan maraqlı tərcümə əsərlərindən biri Qarsiya Lorkanın “Dişi canavar” pyesi oldu. Pyesi dilimizə Teymur Elçin tərcümə etmişdi. Tamaşanın quruluşçu rejissoru M.Fərzəlibəyov, rəssamı R.Abdullayev, bəstəkarı E.Mansurov idi. Teatrın binası təmirə dayandığından sözügedən tamaşa seyrçilərə Respublika sarayında və Rus Dram Teatrında təqdim edildi. Tamaşada məşğul olan 14 iştirakçının hamısı xanımlardan ibarət idi. Truppanın ərsəyə gətirdiyi tamaşa istər səhnə həlli, istərsə də aktyor ifaları baxımından ümumi kompozisiyaya xidmət edirdi. Teatr tənqidi tamaşanı teatrın ən uğurlu tamaşalarından biri kimi qiymətləndirdi.

Truppanın məhəbbət mövzusunda səhnəyə qoyduğu digər tərcümə əsəri “Qarağaclar altında ehtiraslar” (26.12.1994) adlanırdı. Pyesin müəllifi Amerika yazıçısı, dramaturqu Yucin O’Nil idi. Ana teatr dramaturqun sayca ikinci əsərinə müraciət edirdi. Tamaşanın quruluşu və tərcüməsi rejissor B.Osmanova, musiqi tərtibatı İ.Dadaşova məxsus idi. Tamaşa maraqlı aktyor ifaları ilə yadda qalsa da ciddi yaradıcılıq uğuru əldə etmədi. Dövri mətbuat tamaşanın problematikasında edilən dəyişikliklər barəsində yazırdı ki: “Nədənsə, rejissor XX əsrin əvvəllərində sırf Amerika həyat tərzinin sosial-ictimai problemlərindən bəhs edən əsəri məişət sevgisi dramı kimi tamaşaya hazırlamışdı. Belə yanaşmada dramaturqun qayəsi pozulmuş və əsərin ideyası itmişdi” [5].

C.Səlimova yaradıcısı olduğu Bakı Kamera Teatrında daha çox xarici klassika nümunələrinin səhnələşdirilməsinə önəm verirdi. Ölkəmizdə baş verən sosial-ictimai hadisələr bütün sahələrdə olduğu kimi, teatr prosesindən də yan keçmədi. Truppa tamaşaçılara ruh yüksəkliyi aşılamaq üçün komediya janrına müraciət etdi. Kollektiv J.B.Molyerin dünya teatr səhnələrini bəzəyən “Skapenin kələkləri” pyesini səhnəyə qoydu. Tamaşanın ilk nümayişi 1991-ci ildə baş tutdu. Rejissor “Skapenin kələkləri” pyesi üçün məxsusi kostyumlar tikdirmişdi. C.Səlimovanın quruluş verdiyi tamaşa uğurlu alınmışdı. Sənət ocağı pyesdə məhəbbət mövzusu fonunda digər problemlərə də toxunurdu.

Bakı Kamera Teatrının uğurlu tamaşalarından biri də “Otello” (2000) oldu. Sabir Mustafanın tərcüməsi əsasında qoyulmuş tamaşa İrina Perlovanın quruluşunda öz səhnə təcəssümünü tapmışdı. Azərbaycan teatr məkanında bu əsərin səhnələşdirilməsinə daima maraq göstərilmişdir. Pyesdən gələn sevgi, sədaqət, inamsızlıq, riyakarlıq, xudbinlik kimi hisslər aktyorların daxili potensiallarını üzə çıxarmaq üçün geniş imkanlar yaradırdı. Dramaturji mətnə Dezdemonanın saf məhəbbəti uğrunda mübarizə aparır, Otello isə sevgisinə olan inamsızlığın qurbanına çevrilirdi. Yaqo hiyləyə əl ataraq Otellonu inandırır və beləliklə Dezdemonanın faciəsinə bais olurdu. Pyes mövzu etibarilə sevgidən bəhs etsə də, dramaturji mətnə sosial-ictimai mesajlar da vardı.

Bəşəri problemləri özündə əks etdirən U.Şekspir dramaturgiyasına Azərbaycan teatrları həmişə böyük maraq göstərmiş, ayrı-ayrı əsərləri müxtəlif teatrlarda səhnəyə qoyulmuşdur.

Akademik Milli Dram Teatrının dramaturqun “Kral Lir” faciəsinə müraciət etməsi də bu mənada təsadüfi deyildi. Kollektivin milli səhnəmizdə nisbətən az oynanılan “Kral Lir” kimi ağır əsəri səhnəyə qoyması isə xüsusi maraq doğururdu. Tamaşanın hazırlanması barədə əmr 1989-cu ildən verilsə də sənət ocağının təmirdə olması tamaşanın hazırlanması prosesini ləngitdi. Truppa “Kral Lir” tamaşasını təhvil verənə qədər, 2 dəfə heyəti dəyişməli oldu. Teatrın Moskvada keçirilən İkinci Beynəlxalq Çexov Festivalına dəvət alması tamaşanın təhvil verilməsini sürətləndirdi. Kollektiv “Kral Lir” tamaşasını nəhayət ki, 07.05.1996-cı il tarixində Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının səhnəsində teatrsevərlərə təqdim etdi. Əsərin rejissor yozumu Bəhram Osmanova, səhnə tərtibatı Elçin Məmmədova, musiqisi Adil Babayevə məxsus idi. Teatr müstəqillik illərində ilk dəfə U.Şekspirin pyesini orijinaldan tərcümədə səhnəyə qoymuşdu. Sabir Mustafanın etdiyi tərcümə uğurlu alınmışdı.

Teatrşünas İ.Rəhimli “Kral Lir” tamaşasının rejissor həlli, onun dövrlə necə əlaqələndirilməsi barəsində yazırdı: “Bəhram Osmanov tamaşanın müasirliyi üçün zəmanəmizdə mövcud mənəvi ləyaqət, riyakarlığın, var-dövlət hərisliyinin vicdanlara qılınc çəkməsi problemlərini Şekspir əsərinin özəyinə çəkmişdi. Bilərəkdən zamanı “sındırmış”, səhnədə velosipeddən, yaylıçarpayıcıdan, bugünkü dünya ölkələri polislərinin geyimlərindən istifadə etmişdi. İstəklə reallıq arasında sərhədsizliyi vermək, riyakarlığın mənəviyyatlar üçün zindan olduğunu nəzərə çatdırmaqdan ötrü üzərilərinə sellofan çəkilmiş beş məhəccər-çərçivədən istifadə etmişdi. Bu məhəccər-çərçivələrin bəzində qapı, bəzində pəncərə vardı və hamısı ştangetlərdən asılmışdı. Aparıcı obrazların ən gərgin anlarda mənəvi ovqat dəyişikliklərində qurğular qalxıb hadisələrə yeni məcrada təkan verir, bəzən də enib mənəvi oyanışda, vicdan təbəddülatında hər iki tərəfi görünən “səddə” çevrilirdi” [6, c. 3, s. 309-310].

Tamaşada rejissor yozumu aydın sezilsə də, bəzən texniki imkanların aşağı səviyyədə olması tamaşanın ümumi ahənginə kölgə salırdı. Aktyorlardan Kamal Xudaverdiyev (Kral Lir), Əliabbas Qədirov (Qraf Qloster), Ramiz Novruzov (Edmund), Hacı İsmayılov (Qraf Kent), Bəsti Cəfərova (Qoneriliya) kimi ifaçıların oyunu uğurlu idi. Kamal Xudaverdiyevin Kral Liri maraqlı və baxımlı alınmışdı. Aktyorlar U.Şekspir dramaturgiyasının ruhunu, rejissorun tamaşaçıya ünvanladığı mesajı sənətsəvərlərə çatdırma bilirdilər. Bəzi aktyorlar Şekspir dövrünün ruhu ilə indiki dövr arasındakı bağlılığı yaratmaqda çətinlik çəkir, digər ifaçıların oyunu isə ümumiyyətlə pyesin və tamaşanın ali məqsədinə uyğun gəlmirdi. “Kral Lir”də Bəhram Osmanovun cəsəətli və mənəvi rejissor fikirlərini Elxan Ağahüseynoğlu, Rafiq Əzimov və Məleykə Əsədova ilə yanaşı, özlüyündə maraqlı obraz olan Təlxəyin ifaçısı Əsgər Məmmədov da düzgün bədii şəkildə təcəssüm etdirə bilmirdi” [6, s. 310].

Dünya teatr səhnelərində ən çox oynanılan əsərlərdən biri də “Hamlet” faciəsidir. Ölkəmizdə müstəqillikdən əvvəl bu əsərə sonuncu dəfə 1968-ci ildə Akademik Milli Teatr müraciət etmişdi. 30 ildən sonra Dövlət Gənclər Teatrı “Hamlet” (03.04.1998) əsərini səhnəyə qoydu. Tamaşa dövlət sifarişli və Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin sponsorluğu ilə hazırlanmışdı. Tamaşanın quruluşçu rejissoru H.Ətaqışiyev əsərin səhnəyə yozumunda qarşıya qoyduğu məqsədi belə izah edirdi: “Əsərdə Hamletin ölümü təkcə Hamletin yox, imperiyanın ölümü, süqutudur. İmperiya o qədər zəifləyir ki, onu idarə etməyə heç kim tapılmaz. Başqa dövlətin nümayəndəsi gəlib imperiyaya başçılıq edir. Biz bu məsələləri ön plana çəkəcəyik” [2].

Tamaşa teatrsevərlərə teatrın fəaliyyət göstərdiyi Aktyor evinin səhnəsində təqdim edildi. Truppanın sayca 50-ci tamaşası olan “Hamlet” faciəsinin səhnə tərtibatı Nazim Bəyqışiyevə, musiqisi Xəyyam Mirzəzadəyə məxsus idi. Tamaşada teatrın aparıcı aktyorları rol almışdı. Qurban İsmayılov (Hamlet), Sərvər Əliyev (Kral), Sevinc Əliyeva (Ofeliya), Nəsibə Eldarova (Gertruda), Aysad Məmmədov (Laert) və b. aktyorlar maraqlı obrazlar yaratmışdı. Tamaşanın rejissor həlli, səhnə tərtibatı, musiqi parçaları və s. tamaşanın ideya məzmununun açılmasına xidmət edirdi.

Teatrşünas Çingiz Ələsgərli tamaşaya həsr etdiyi məqaləsində, pyesin dövrlə necə səsələşməsi barəsində yazırdı: “Quruluşçu rejissor tamaşanın dövrlə səsələşməsini tapmış, “Olum və ya ölüm” sualının cavabına deyil, şərhinə, açıqlanmasına çalışmışdır... Gənclər teatrı heç bir nümunəyə bənzəməyən “Hamlet” yaratmağa nail olub. Dövrün paradokslarına hamı kimi Hamlet də cavab axtarır. Hamletin fəlsəfi dünyası, Ofeliyanın məsum füsunkarlığı, Gertrudanın və Kralın məkri, Laert inamı bizi dövrlərin, zamanların problem burulğanına atır” [3].

Dövlət Gənclər Teatrı repertuarında tarixi-vətənpərvərlik mövzulu tamaşalara da xüsusi yer verirdi. 1996-cı ildə oynanılan “Neron oynayır və ya İblisin komediyaları” (M.Xubai) tamaşasının səhnə həllini H.Ətaqışiyev vermişdi. Quruluşçu rejissor tamaşanı iki hissəli faciəvi-fars janrında hazırlamışdı. Tamaşanın uğurlu səhnə təcəssümü barəsində İ.İsrafilov yazırdı: “Bədii mündəricəsi etibarilə iyrənc və faciəvi olaylardan bəhs edən bu tamaşanın təcəssümündə müəyyən məqamlarda mahnı və rəqslərdən istifadə edilmişdi. H.Ətaqışiyevin ətrafına topladığı aktyorlar öz ifa texnikası,

oyun tərzilə tamaşanı rejissor konsepsiyasına uyğunlaşdırma bilirdilər. Hadisələri qədim Roma tarixindən götürülən tamaşada aktyorların plastikası üzvi şəkildə, həm tamaşanın konsepsiyası, həm də qədim Roma mədəniyyətinin mövcudluq ahəngilə uzlaşdırılmışdı” [4, s. 498].

Tarixi mövzuda tamaşaya qoyulan tərcümə əsərlərindən biri də Bakı Kamera Teatrında hazırlanan “IV Kin” tamaşası oldu. Sənət ocağının yaradıcısı C.Səlimova 1991-ci ildə Qriqori Qorinin qələmə aldığı pyesi səhnələşdirdi. Əsər İngiltərənin tacsız kralı Edmund Kin və Britaniya İmperiyasının monarxi IV Georgi arasındakı ziddiyyətli münasibətlərə bəhs edirdi. Professor Aydın Dadaşov rejissorun maraqlı səhnə yozumunu belə qiymətləndirirdi: “Yalnız sənətinə vurulmaqla ömürlük subay qalan Kinin gözəlliklə ünsiyyət insanı ülviləşdirir ideyasını tamaşaçıya çatdırması Cənnət Səlimovanın uğurlu yozumu sayəsində reallaşır” [1, s. 159].

XX əsrin sonlarında Azərbaycan teatri tarixində ilk dəfə olaraq Sofokl yaradıcılığına müraciət etdi. Akademik Milli Dram Teatri antik yunan dramaturqunun “Şah Edip” faciəsini “Şah Edip, yaxud alın yazısı” adı ilə səhnəyə qoydu. Tamaşanın bədii tərtibatı və səhnə həlli rejissor B.Osmanova, musiqisi C.Quliyevə məxsus idi. Pyesi dilimizə R.Rəhimli tərcümə etmişdi. Pyesdə Şah Edipin başına gələn hadisələrdən və yaşadığı alın yazısından bəhs edilir. Edip özü də bilmədən atasını öldürərək anası İokasta ilə evlənir. Anasından 4 övladı olan Edipin bu hərəkəti, Allahın qəzəbinə tuş gəlir. Şah Edipin hökmranlığı dövründə, Fiv şəhəri dəhşətli bəlalara düşər olur. Ölkədə baş verən namussuzluq bitməyə qədər, şəhərdə əmin-amanlıq gözlənilir. Məlum olur ki, bütün günahların səbəbkarı Şah Edipdir. Hadisələrin gedişi zamanı İokasta özünü öldürür, Şah Edip isə gözlərini çıxarmaqla özünü cəzalandırır. Xalqın Edipi şəhərdən qovmasından sonra, hakimiyyət uğrunda çəkişmələr davam edir. Maraqlı aktyor ifaları, uğurlu səhnə tərtibatı və hadisələrin gedişi ilə səslənən musiqi nömrələri psixoloji-fəlsəfi mövzulu tamaşanın uğuruna xidmət edirdi.

Gənc Tamaşaçılar Teatrında nümayiş etdirilən “Əlibaba və Qırx Quldur” (24.03.1999) və “Ələddinin Sehrli Çırağı” (25.06.2000) tamaşaları da azyaşlı tamaşaçılar üçün nəzərdə tutulmuşdu. Hər iki nağıl-tamaşa gənc nəslin formalaşmasında tərbiyəvi əhəmiyyətə malik idi. Kollektiv müstəqilliyimizin ilk 10 ili ərzində repertuarında tərcümə əsərlərinə az yer ayırmış, əvəzində yerli dramaturgiya nümunələrinə daha çox üstünlük vermişdir.

1991-2000-ci illər aralığında teatrlarımızda oynanılan xarici dramaturgiya nümunələri: Akademik Milli Dram Teatrında səhnəyə qoyulan 42 tamaşanın cəmi 8-i; Gənc Tamaşaçılar Teatrının repertuarında yer alan 36 səhnə əsərindən cəmi 2-si, müstəqillik illərində yeni yaranan və öz konsepsiyası ilə sələflərindən fərqlənən “Yuğ” teatrında təcəssüm tapan 37 tamaşadan toplam 8-i, Bakı Kamera Teatrının repertuarındakı 12 tamaşadan 5-i, Dövlət Gənclər Teatrında oynanılan 60-dan çox tamaşadan 11-i, Bakı Bələdiyyə Teatrının repertuarında 8 tamaşadan 4-ü xarici dramaturgiya nümunəsi idi.

Teatrların repertuarında ümumən, xarici dramaturgiya nümunələri azlıq təşkil edirdi. Ölkəmizdə baş verən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi hadisələr, müstəqilliyin yenidən əldə edilməsi, dünya teatr prosesinə inteqrasiyanın yeni başlanması, yerli dramaturgiya nümunələrinə daha çox üstünlük verilməsini şərtləndirir, sözügedən prosesə öz təsirini göstərirdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Dadaşov, A. Rejissor Cənnət Səlimova (Dərs vəsaiti). / A.Dadaşov. – Bakı: İnkişaf Şirkəti, - 2015. - 384s.
2. Etibar. Hamletə namizədimiz çoxdu... // Press Fakt. - 1997, 03-09 yanvar
3. Ələsgərli, Ç. “Hamlet” – Dövlət Gənclər Teatrının Quruluşunda. // Azərbaycan. - 1998, 13 may

4. İsrailov, İ. Dövlət Gənclər Teatrı. Azərbaycan Teatr Antologiyası [2 cildə] / İ.İsrailov. – Bakı: E.L., - c. 2. - 2013. - 622 s.
5. Rəhimli, E. ABŞ dramaturqları Azərbaycan dilində. // Ədəbiyyat qəzeti. - 2019, 20 iyul
6. Rəhimli, İ. Azərbaycan teatr tarixi: [5 cildə] / İ.Rəhimli. - Bakı: “Şərq-Qərb”, - c.3. – 2017. - 608 s.
7. Talıbzadə, A. Azərbaycanda pantomima qardaşlığı. Azərbaycan teatr antologiyası [2 cildə] / A.Talıbzadə. – Bakı: E.L., - c. 2. – 2013. – 622 s.
8. Vəliyev, Ə. Əqidə, ruh və teatr. / Ə.Vəliyev. – Bakı: Elm, - 2009. – 236 s.

THE PLACE OF FOREIGN DRAMATURGY IN AZERBAIJANI THEATER IN THE FIRST YEARS OF INDEPENDENCE (1991-2000)

A.S. Ahmadov

The article discusses foreign dramaturgy included in the repertoire of Azerbaijani theaters between 1991-2000. It is noted that staging works by foreign authors, especially plays performed for the first time, reflected the creative searches of theatrical institutions in the early years of independence and their attempts to integrate into the global theatrical process. The article also conducts a comparative analysis of foreign dramaturgical examples presented in theater repertoires, which helps to define their role in national theater.

At the Azerbaijan State Academic National Drama Theatre, a number of foreign dramatic works were staged between 1991 and 2000. Among them were “*Three Versions of a Mysterious Murder*” (R. Akutagawa), “*In Search of Joy*” (V. Rozov), “*Desire Under the Elms*” (E. O’Neill), “*King Lear*” (W. Shakespeare), “*King Oedipus, or Fate*” (Sophocles), and others.

The repertoire of the Azerbaijan State Theatre of Young Spectators also included foreign plays such as “*Ali Baba and the Forty Thieves*” and “*Aladdin and the Magic Lamp*” presented to theatre lovers.

During the years of independence, newly established theatres also enriched their repertoires with examples of foreign drama. For instance, the State Youth Theatre gave wide space to foreign works such as “*Waiting for Godot*” (S. Beckett), “*The Emigrants*” (S. Mrożek), “*Hamlet*” (W. Shakespeare), “*Nero Plays, or the Comedies of the Devil*” (M. Hubay), and others.

The Baku Chamber Theatre included in its repertoire plays such as “*Othello*” (W. Shakespeare), “*Scapin’s Deceits*” (J.-B. Molière), “*Czar Fyodor Ioannovich*” (G. Gorin), among others.

As for the foreign plays successfully staged at the Baku Municipal Theatre, examples include “*Medea*” (J. Anouilh), “*Lonely Women*” (A. Nesin), and others.

Keywords: *Theater, foreign dramaturgy, play, director, actor, performance*

МЕСТО ЗАРУБЕЖНОЙ ДРАМАТУРГИИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ТЕАТРЕ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ (1991-2000 гг.)

A.C. Axmedov

В статье рассматривается зарубежная драматургия в репертуаре азербайджанского театра в период с 1991 по 2000 годы. Отмечается, что включение произведений иностранных авторов, особенно впервые поставленных пьес, отражало творческие поиски театральных коллективов в первые годы независимости и стремление к интеграции в мировой театральный процесс. В статье проводится сравнительный анализ представленных в

репертуаре образцов зарубежной драматургии, что позволяет определить их место в национальном театральном искусстве.

В Азербайджанском государственном академическом национальном драматическом театре в период с 1991 по 2000 годы были представлены такие образцы зарубежной драматургии, как «Три версии одного загадочного убийства» (Р. Акутагава), «В поисках веселья» (В. Розов), «Страсти под вязами» (Ю. О'Нил), «Король Лир» (В. Шекспир), «Царь Эдип, или Рок» (Софокл) и др.

В репертуаре Азербайджанского государственного театра юного зрителя зрителям были предложены такие произведения зарубежной драматургии, как «Алибаба и сорок разбойников» и «Волшебная лампа Аладдина».

В годы независимости вновь созданные театры также обогатили свой репертуар произведениями иностранной драматургии. Так, в репертуаре Государственного молодёжного театра было широко представлено множество зарубежных произведений, среди которых: «В ожидании Годо» (С. Беккет), «Эмигранты» (С. Мрожек), «Гамлет» (В. Шекспир), «Нерон играет, или Комедии дьявола» (М. Хубай) и др.

Бакинский камерный театр включил в свой репертуар такие произведения, как «Отелло» (В. Шекспир), «Проделки Скапена» (Ж.-Б. Мольер), «IV Кин» (Г. Горин) и др.

Что касается образцов зарубежной драматургии, успешно поставленных в Бакинском муниципальном театре, можно привести в пример спектакли «Медея» (Ж. Ануй), «Одинокие женщины» (А. Несин) и др.

Ключевые слова: *Театр, зарубежная драматургия, пьеса, режиссёр, актёр, спектакль*